

AUDITORLIK DALILLARINING AUDITORLIK TEKSHIRUVIDA DOLZARBLIGI

Turumova Dildora Abdumannonovna

Jizzax politexnika instituti "Iqtisodiyot va menejment" kafedrası o'qituvchisi

Samanov Abduqodir O'ktam o'g'li

Jizzax politexnika instituti talabasi

Annotatsiya: Dalil muammoli vaziyatimizni hal etishning eng samarali yo'li hisoblanadi. Shu qatorda dalillar biz to'g'ri yoki noto'g'ri qarorga kelishimizga sababchi bo'ladi. Dalillar qanchalik aniq va ishonchli bo'lsa, biz muammo yechimini qisqa vaqt ichida eng yaxshi yo'l orqali topamiz. Ular ishonchli bo'lishi lozim. Auditorlik dalillari - aynan hayotimizdagi “isbotlovchi” dalillarga o'xshash.

Kalit so'zlar: Auditorlik dalillar, ularni oldiga qo'yilgan talablar, auditorlik dalil turlari, dalillarni olish manbalari, dalillarni to'plash ketma-ketligi, auditorlik amallari va dalillari o'rtasidagi bog'liqlik, dalillarni olish usullari, auditorlik dalillaridan auditning tekshiruv ishi natijalaridan foydalanish.

Kirish

Auditor moliyaviy hisobotning haqqoniyligini asoslashi uchun quyidagi amallarni bajarish natijasida etarli auditorlik dalillarini to'plashi lozim:

- schyotlar bo'yicha oborotlar va qoldiqlarning moliyaviy hisobotda to'g'ri aks ettirilishini batafsil tekshirish;
- tahliliy amallar;
- ichki nazorat vositalarini tekshirish.

Auditorlik dalillarni to'plash uchun zarur bo'lgan auditorlik amallari va ularning hajmi audit dasturida ko'rsatiladi.

Auditorlik dalillar – bu auditorlik tashkiloti tomonidan auditorlik tekshiruvlar vaqtida to'plangan va auditorlik xulosasini asoslovchi axborotdir.

Demak, auditorlik dalillar auditorlik tekshiruv jarayonida tekshirilayotgan mijoz – korxona va uchinchi shaxslardan olingan axborotlar hamda ularni tahlil qilish natijalari bo'lib, moliyaviy hisobotning ishonchliligi to'g'risida auditorlik xulosasi tuzish imkonini beradi.

Dalil deyilganda, boshqa faktning mavjudligini tasdiqlaydigan yoki inkor qiladigan fakt, yoki mazkur fakt haqida u yoki bu darajadagi ishonchlilik bilan fikr shakllantirishga imkon beradigan, ma'lum fakt to'g'risida ma'lumotlar olish jarayoni tushuniladi.

Axborot – xo'jalik faoliyatidagi faktlar to'g'risidagi xabarlar to'plamidir.

Mijoz korxona – auditorlik xizmati ko'rsatilayotgan xo'jalik yurituvchi subekt.

Uchinchi shaxslar – auditor yoki mijoz korxona bilan u yoki bu tarzda aloqador bo'lgan va bu aloqadorlik auditor fikriga jiddiy ta'sir ko'rsatadigan yuridik yoki jismoniy shaxslardir.

Tahlil qilish – bu mijoz korxona buxgalteriya hisobotida faktlarning auditor tomonidan mushohada qilinishi va o‘z fikrini shakllantirishi.

Auditorlik tekshiruvlarining asosiy maqsadi xo‘jalik yurituvchi subektlar buxgalteriya hisobotlarining ishonchliligi to‘g‘risida auditorning mustaqil bildirilgan fikridan iborat. Buning uchun auditor hisobotning ishonchliligi yoki uning ishonchliligini rad etish to‘g‘risidagi asosli fikr bildirishga imkon beradigan dalillarni to‘plashi zarur.

Ishonchlilik – moliyaviy hisobot ma‘lumotlarining ulardan malakali foydalanuvchilarga xo‘jalik yurituvchi subektlar faoliyatining natijalari to‘g‘risida to‘g‘ri xulosalar qilishga va ushbu xulosalarga asoslangan qarorlar qabul qilishga imkon beradigan darajasi tushuniladi. Boshqacha qilib aytganda, bu auditorlik dalillar qanchalik ishonchga sazovar va haqiqatga yaqin ekanligini tavsiflaydi. Audit jarayonida olingan dalillarning ishonchliligi mustaqillik va manba kompetentligi, ichki nazorat tizimining samaradorligi kabi omillarga bog‘liq. Auditorning o‘zi mustaqil manbalardan olgan dalillarning ishonchlilik darajasi xo‘jalik yurituvchi subektdan olingan dalillarga qaraganda yuqoriroq. Barcha dalillar yig‘indisini faqat so‘ngilari etarli bo‘lganidagina ishonchli deb hisoblash mumkin.

Agar xatolar va noaniqliklar to‘g‘risidagi dalillar mijoz korxona ma‘muriyatiga auditorlik xulosasi soliq organiga topshirilmasdan oldin taqdim etilgan bo‘lsa, u holda buxgalteriyada hisobotlarga zarur tuzatishlarni kiritish imkoni bo‘ladi. Agar hisobot soliq organiga topshirilganidan so‘ng audit o‘tkazilsa, tuzatish kiritish imkoni yo‘q, lekin joriy davrda aniqlangan xato kamchiliklarni o‘z vaqtida tuzatish mumkin.

Auditorlik tekshiruvlarining asosi auditorlik dalillarini topishdan iborat. U ma‘lumotlarni to‘plash, moliyaviy hisobotning ishonchliligi (yoki ishonchsizligi)ni, moliya-xo‘jalik muomalalarining buxgalteriya hisobini yuritishga oid belgilangan qoidalar va nizomlarga muvofiqligini va shu bilan birga auditorlik xulosasi tuzish uchun auditorning shaxsiy fikrini shakllantirish maqsadida ularni umumlashtirish va baholashni nazarda tutadi.

Auditorlik tekshiruvlar jarayonida to‘planadigan dalillar turli-tuman bo‘lib, ular turi, manbasi va olinish usullariga ko‘ra turkumlanadi.

Yozma ravishda olingan dalillar (hujjatlar va yozma tushuntirishlar) og‘zaki shakldagi dalillarga qaraganda ishonchliroq bo‘lishi mumkin.

Auditorlik dalillar olinish manbasiga ko‘ra ichki, tashqi va aralash dalillarga bo‘linishi mumkin. Ichki auditorlik dalillar xo‘jalik yurituvchi subektdan yozma yoki og‘zaki ko‘rinishda olingan ma‘lumotlarni o‘z ichiga oladi.

Tashqi auditorlik dalillar uchinchi tomonlardan yozma ko‘rinishda (odatda auditorlik tashkilotining yozma so‘rovi bo‘yicha) olingan ma‘lumotlardan iborat.

Aralash auditorlik dalillar xo‘jalik yurituvchi subektdan yozma yoki og‘zaki ko‘rinishda olingan va uchinchi tomon yozma ravishda tasdiqlagan ma‘lumotlarni o‘z ichiga oladi.

Auditorlik dalillari olinish usullarining turkumlanishi	
1.	Faktlarni tasdiqlash yo‘li bilan olingan dalillar
2.	Hujjatlashtirilgan faktlarni aniqlash yo‘li bilan olingan dalillar
3.	Maxsus o‘tkazilgan tahlil natijasida aniqlangan dalillar.

Auditorlik dalillar hujjatlarni tekshirish jarayonida; xo‘jalik yurituvchi subekt xodimlari va uchinchi shaxslardan yozma va og‘zaki so‘rov o‘tkazish yo‘li bilan; hisob jarayonlarining bajarilishi va xo‘jalik faoliyati ustidan auditorning bevosita kuzatishi chog‘ida olinishi mumkin.

Auditorlik dalillar bevosita olinadigan manbalarga quyidagilar kiradi:

- mijoz korxona va uchinchi shaxslarning dastlabki hujjatlari;
- mijoz korxona buxgalteriya hisobi registrari va uning moliya xo'jalik faoliyatining tahlil natijalari;
- mijoz korxona xodimlari va uchinchi shaxslarning og'zaki bildirishlari;
- mijoz korxonaning bir hujjatlarini boshqalari bilan solishtirish, hamda uning hujjatlarini uchinchi shaxslarning hujjatlari bilan taqqoslash;
- mijoz korxona aktivlari va passivlarini inventarizatsiya qilish natijalari hamda uning moliyaviy hisobotlari.

Auditorlar auditorlik amallarini bajarish chog'ida daliliy ma'lumotlarni to'playdilar. Auditorlik amaliy bu muayyan audit uchastkasida dalillarni olish uchun auditor tomonidan amalga oshiriladigan ishlarning ma'lum tartibi va ketma-ketligi. Dalillarni to'plash uchun qanday auditorlik amallari zarurligi va ularni qachon bajarishni auditor auditorlik tekshirishlar dasturini tuzish chog'ida mustaqil hal qiladi.

Audit dalillar auditorlik xulosasini tasdiqlash uchun auditor tomonidan olingan ma'lumot bo'lib, xulosani shakllantirishda auditorlik faoliyatining eng ko'p ishi audit dalillarni olish baholashdan iborat. Bu audit amallarida amalga oshiriladi va uch toifaga bo'linadi:

- Risklarni baholash jarayonlari. Auditor tomonidan moliyaviy hisobotlardagi xato yoki firibgarlik bo'yicha risklarni aniqlash va baholash uchun ma'lumot olinadi. Audit xulosasini tuzishda yetarli dalillar olinmaganda, auditor o'zi risklarni baholash jarayonini amalga oshiradi va bu auditni rejalashtirish maqsadlari uchun foydalaniladi;
- Nazorat testlari. Audit jarayonlarining odatda tasdiqlash bosqichida, jiddiylik darajasini olishni olish, yoki aniqlash va tuzatishda nazorat faoliyat samaradorligini baholash uchun mo'ljallangan;
- Mustaqil jarayonlar. Schyotlardagi jiddiylik darajasini aniqlashtiradigan audit jarayoni bo'lib, ular batafsil test va mustaqil tahliliy jarayonini o'z ichiga.

Taklif

Auditor to'planayotgan dalillarga juda ham e'tiborli bo'lishi lozim va dalillar shaffoflik ostida to'planganmi yoki yo'q bunga ham alohida qarashi kerak. Auditor dalillar to'planish usullarining eng samaralisi va ishonchlilik darajasi yuqori bo'lgan dalildan foydalanishi maqsadga muvofiq bo'ladi.

Xulosa

Auditor dalillarni to'plashda eng samarali va ishonchli bo'lgan usuldan foydalanadi. Shu qatorda dalillarni to'plash jarayonida shaffoflikni ham ta'minlaydi. Uchinchi shaxs, hamkorlikda bo'lgan korxona va banklar dalil to'plashda auditorga yordam beradi. Lekin auditor shuni yodda tutishi kerakki bu shaxslardan dalillarni olishda mijoz korxona bilan qarindoshligi yo'qmi yoki shaxsiy g'arazliklari mavjud emasmi?. Agar auditor bunga e'tibor bermasa to'plangan dalillar soxta bo'lishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi «Auditorlik faoliyati to'g'risida»gi Qonuni (yangi tahriri). 2021 yil 25 fevral. O'RQ-677-son.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 4 avgustdagi qarori. «Auditorlarni sertifikatlashtirish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi PQ-5210-son Qarori. <http://lex.uz>

3. Турумова, Д. (2022). Банк назоратида ички ва ташқи аудит ўтказишнинг аҳамияти. *Science and Education*, 3(12), 1013-1022.
4. Турумова, Д. (2022). Банк кредитлари аудитини такомиллаштириш масалалари. *Science and Education*, 3(10), 640-645.
5. Abdumannonovna, T. D. (2023). WAYS OF DEVELOPING THE INTERNAL AUDIT SERVICE IN BUSINESS ENTITIES. *JOURNAL OF EDUCATION, ETHICS AND VALUE*, 2(8), 37-40.
6. Turumova, D. A., & o‘g‘li Tolibboyev, Q. G. (2023). AUDITORLIK FAOLIYATIDA TANLAB TEKSHIRISHNING MOHIYATI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(6), 234-240.
7. Turumova, D. A. (2023). O ‘ZBEKISTONDA ICHKI NAZORAT TIZIMI–AUDITORLIK TEKSHIRUVI JARAYONINING ASOSIY ELEMENTI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(4), 608-612.
8. Abdumannonovna, T. D. (2023). AUDITORLIK TEKSHIRUVIDA MUHIMLIK DARAJASI. *SCIENTIFIC ASPECTS AND TRENDS IN THE FIELD OF SCIENTIFIC RESEARCH*, 2(14), 60-62.
9. Abdumannonovna, T. D. (2023). AUDITING MOLIYAVIY BOZOR UCHUN ZARURLIGI. *INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM*, 3(34), 290-294.
10. Abdumannonovna, T. D. (2023). AUDITORLIK TEKSHIRUVINI REJALASHTIRISH. *INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION*, 2(22), 243-248.
11. Abdumannonovna, T. D. (2024). IMPORTANCE AND ROLE OF INTERNAL AUDIT IN ENTERPRISES. *JOURNAL OF EDUCATION, ETHICS AND VALUE*, 3(1), 6-9.
12. Abdumannonovna, T. D. (2024). DEVELOPMENT AND USEFUL ASPECTS OF AUDITING ACTIVITY IN UZBEKISTAN. *JOURNAL OF EDUCATION, ETHICS AND VALUE*, 3(1), 15-18.
13. Abdumannonovna, T. D., & Abdurasul, A. D. (2024). FORMATION OF STATE FINANCE AND AUDIT ACTIVITY IN THE EARLY PERIODS IN UZBEKISTAN. *JOURNAL OF EDUCATION, ETHICS AND VALUE*, 3(1), 34-37.
14. Abdumannonovna, T. D., & Sherzod, K. S. (2024). SIGNIFICANCE AND ROLE OF INTERNATIONAL AUDITING STANDARDS. *JOURNAL OF EDUCATION, ETHICS AND VALUE*, 3(1), 57-60.
15. Obidova, F. Y. (2020). GREEN INNOVATION IN BUSINESS MARKET. *Экономика и социум*, (10), 191-194.
16. Rasulova, S. G., & Obidova, F. Y. (2019). ISSUES OF SMALL BUSINESS DEVELOPMENT. *Theoretical & Applied Science*, (9), 426-429.
17. Yahyoyevna, O. F. (2023). FACTORS AFFECTING THE FORMATION OF INNOVATIVE POTENTIAL AND ITS TRANSFORMATION. *World Economics and Finance Bulletin*, 18, 72-77.
18. Obidova, F. Y., & Umarova, Z. O. (2023). BOSHQARUV FAOLIYATINI AMALGA OSHIRISHDA KADRLARNING GENDER TENGLIGI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(3), 208-215.
19. Obidova, F. Y. (2020). SMALL BUSINESS IN THE ECONOMY. *Economy and Society*, (2), 264.

20. Umarova, Z. O., & Obidova, F. Y. (2019). SIGNIFICANCE OF FREE ECONOMIC ZONES IN THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY. *Actual scientific research in the modern world*, (2-6), 53.
21. Obidova, F. Y. (2017). REFORMING OF THE EDUCATIONAL SYSTEM OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN. *Actual scientific research in the modern world*, 13(11-13), 87.
22. Умарова, З. О., & Обидова, Ф. Я. (2019). Значение свободных экономических зон в развитии национальной экономики. *Актуальные научные исследования в современном мире*, (2-6), 53-57.
23. Рашидова, Б. Я. (2024). ТАЪЛИМ-ТАРБИЯ ҚАНЧА МУКАММАЛ БЎЛСА, ХАЛҚ ШУНЧА БАХТЛИ ЯШАЙДИ. *Educational Research in Universal Sciences*, 3(1), 464-469.
24. Yaxyayevna, R. B. (2023). We Will Not Allow Ignorance to Replace Enlightenment. *Vital Annex: International Journal of Novel Research in Advanced Sciences*, 2(3), 23-26.
25. Yaxyayevna, R. B. (2023). The Role of the Neighborhood in Preparing Young People for Family Life. *AMERICAN JOURNAL OF SCIENCE AND LEARNING FOR DEVELOPMENT*, 2(3), 37-40.